Lausunto kulttuuripoliittisesta selonteosta eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Kansalliskirjasto kiittää mahdollisuudesta antaa kirjallinen asiantuntijalausunto Kulttuuripoliittisesta selonteosta.

Kulttuuripoliittinen selonteko tarkastelee kulttuuria ja luovia aloja monipuolisesti ja näkee hyvin niiden merkityksen Suomen menestyksen perustana. Selonteon keskeinen teema "kulttuuri on jokaisenoikeus", on tärkeä periaate. Jotta suomalaista kulttuuria on tulevaisuudessakin, on olennaista huolehtia kulttuurin toimijoiden ja luovien alojen elinvoimaisuudesta. Myös kotimaisen kulttuurin yhteys kansainväliseen kulttuurikenttään on tärkeä huomio. Osallisuus kulttuuriin on sivistyksen perusta ja keskeinen osa suomalaisen yhteiskunnan arvopohjaa. Selonteossa arvostamme sitä, että kulttuuri ja kulttuuriperintö tunnistetaan muutosvoimana ja jokaisen oikeutena. Lisäksi selonteko tuo esille sen, että digitaalista kulttuuria ja kulttuuriperintöä on syytä vahvistaa.

Kansalliskirjaston haluaa nostaa esille, että selonteossa ei huomioida juuri lainkaan suomalaista kirjastokenttää. Suomen jokaisessa kunnassa toimii kirjasto. Kirjastot ovat keskeinen toimija muun muassa silloin, kun puhutaan kulttuurisesta alueellisesta tasa-arvosta. Kirjastojen kautta kaikkien suomalaisten on mahdollista tutustua kulttuurin eri alueisiin, saada tietoa ja viihdettä, kehittää luovuutta sekä tuntea osallisuutta yhteiskunnassa. Suomalaisten kirjastojen mahdollisuudesta tarjota tulevaisuudessakin monipuolista aineistoa asuinpaikasta ja kotipaikasta huolimatta on pidettävä huolta. Hallitusohjelmassakin mainittu kansallinen e-kirjasto parantaa osaltaan digitaalisen kulttuuriperinnön saatavuutta.

Selonteossa nostetaan hyvin esille Suomen kaksikielisyys ja kotoperäisten kielten asema. Tulevaisuudessa kielellinen diversiteettimme todennäköisesti kasvaa. On tärkeää, että jokaisella suomalaisella on kohtuulliset mahdollisuudet tutustua kirjallisuuteen ja muuhun kulttuurin myös omalla äidinkielellään. Samalla kun vahvistetaan kotoperäisten kielten asemaa kulttuurin kentällä, on myös huolehdittava entistä monikielisemmän väestön tarpeista muun muassa kirjastopalvelujen avulla.

Lukutaito - myös medialukutaito – on keskeinen osa kulttuuria. Kaikkien suomalaisten mahdollisuus vahvistaa lukutaitoaan tulee turvata. Tämä haaste koskee varhaiskasvatusta, kouluja, kirjastoja ja muita kulttuuritoimijoita.

Selonteko ottaa kantaa myös digitaalisuuteen. Kulttuurin eri muodot ovat yhä enenevästi tarjolla erilaisilla digitaalisilla alustoilla. Digitaaliset sisällöt vaativat yhä syvempää medialukutaitoa ja digitaalisia taitoa, mutta tarvitaan myös taloudellisia keinoja mahdollistaa tasa-arvoinen pääsy digitaalisiin sisältöihin. Samalla kun luovien alojen ansaintamahdollisuudet tulee turvata, on mahdollistettava kansalaisille pääsy digitaalisiin sisältöihin e-kirjaston kautta.

Kansalliskirjasto esittää, että lukuun 3.1. Kulttuurin perusta tulevaisuuskestäväksi, lisättäisiin tavoite kirjastolaitoksen edelleen kehittämisestä kansalaisten peruskulttuuripalveluna, tasa-arvon ja osallisuuden kehittäjänä. Luvussa 3.7. Kulttuurin kukoistava toimintaympäristö, nostetaan esille tekijänoikeuslainsäädännön kehittäminen ja kulttuurintekijöiden taloudellisten ja moraalisten oikeuksien turvaaminen. Lukuun olisi syytä lisätä kirjaus myös siitä, että korvausten ja niistä sopimisen tulee olla kohtuullista myös kirjastojen käyttäjien kannalta, jotta aito, kulttuurin sisältöjen laaja ja tasa-arvoinen käyttö toteutuu.

Kansalliskirjasto haluaa korostaa kulttuuriperinnön arvoa tutkimukselle ja sitä kautta innovaatioille sekä kulttuuriperinnön arvoa yritystoiminnalle. Olemme havainneet viime aikoina riskiä siitä, että EU-tasolla ja kotimaassa on pyrkimystä rajata DSM direktiivin ja tekijänoikeuslain mahdollistamaa tutkimuksen tiedonlouhintaa siten, että tekoälyn kehittämiseen tähtäävä tutkimus rajataan ulos tiedonlouhintapoikkeuksen piiristä. Tutkimuksen eurooppalaisen ja kansallisen kilpailukyvyn osalta tämä olisi tuhoisaa ja lisäksi kaventaisi mahdollisuuksia tuottaa laadukkaita kielimalleja pieniltä kielialueilta. Tekijänoikeuslain sisäiset normiristiriidat näyttävät estävän tällä hetkellä kulttuuriaineistolain mukaan koottujen aineistojen tiedonlouhinnan edes tutkimustarpeisiin.

Kansalliskirjasto kannattaa kirja-alasta tehtävää laajempaa selvitystä ja sen pohjalta tehtävää kansallista toimenpideohjelmaa kirjallisuuden tukemiseksi. Toimenpideohjelmassa on hyvä huomioida kirja-alan toimijat myös laajemmin mm. kirjastojen osalta, koska tekijöiden ansionmuodostuksessa kirjastokäytöstä saatavilla lainauskorvauksilla ja apurahoilla on merkittävä rooli.

Toimenpideohjelmassa Kansalliskirjaston kannalta tärkeimmät kohdat ja niihin ehdotettavat toimenpiteet:

1. Kulttuurin perusta tulevaisuuskestäväksi

Toimenpide-ehdotus: Kulttuurin saatavuutta tekijänoikeussuojan kärsimättä lisäisi Tekijänoikeuslain §16h pykälän (kaupallisesta jakelusta poistuneiden teosten käyttäminen) soveltamisen linjausten määrittely siten, että sen piiriin saataisiin kuulumaan kaikki kaupallisesta jakelusta poistunut aineisto sekä ei-kaupallisiin tarkoituksiin laadittu aineisto.

Toimenpide-ehdotus: Aineistojen saatavuus kirjastojakeluun digitaalisen aineiston osalta on varmistettava, jotta kirjastot säilyvät merkittävänä kulttuuripalveluna myös digitaalisessa ympäristössä. Mikäli kirjastojen digitaalisten aineistojen saatavuutta tulevaisuudessa ei varmisteta, voi syntyä tilanne, jossa julkaisut ovat saatavilla vain maksullisten palveluiden kautta. Tällöin joitakin aineistoja ei ole mahdollista saada kirjastojakeluun lainkaan, koska ne on julkaistu vain digitaalisessa muodossa. Tämä heikentää merkittävästi kulttuurista saatavuutta ja osallisuutta.

Toimenpide-ehdotus: Tämän toimenpidekokonaisuus sisällyttää kulttuuriperinnön, kirjastot, museot ja digitaalisen infrastruktuurin osaksi kulttuuripolitiikan perustaa ja nostaa niiden vahvistamisen tärkeään rooliin. Nämä ovat Kansalliskirjaston tarjoamien palveluiden, kuten Finnan, kannalta olennaisia näkökulmia. Finna mahdollistaa esimerkiksi Finna Luokkahuoneen kautta kulttuurin ja kulttuuriperinnön välittämiseen myös lapsille ja nuorille. Tulevien sukupolvien tavoittamisen tärkeys tuodaan tässä toimenpidekokonaisuudessa painotetusti esille.

Kansalliskirjasto ehdottaa, että tässä kohdassa tuotaisiin vielä selkeämmin esiin myös **jokaisen oikeus kulttuuriperintöön.** Kulttuuriperinnön voisi sisällyttää esim. lauseeseen "*Varmistetaan jokaisen oikeus osallistua taiteeseen ja kulttuuriin...*" -> "*Varmistetaan jokaisen oikeus osallistua taiteeseen, kulttuuriin **ja kulttuuriperintöön**.*

2. Kulttuurin tekijät avainasemassa

Toimenpide-ehdotus: On tärkeää luoda infrastruktuuri, jossa teosten tutkimuskäyttöön ei sovelleta samoja ratkaisuja kuin kaupalliseen käyttöön. Suomessa tuotetun ja tallennetun kulttuuriaineisto tulee olla täysimittaisesti tutkimuksen tiedonlouhinnan käytössä. Tutkimuksen tiedonlouhinnan oikeutta ei pidä rajata myöskään kirjastoihin lisensioiduissa aineistoissa.

Toimenpide-ehdotus: Laajennetaan kirja-alan selvitystä koskemaan koko alan ekosysteemiä, myös kirjastoja. Tekijöiden ansionmuodostuksessa kirjastokäytöstä saatavilla tekijänoikeuskorvauksilla on merkittävä rooli.

3. Kulttuurin kukoistava toimintaympäristö
Toimenpide-ehdotus: Tarkastellaan tekijänoikeuslainsäädäntöä ja varmistetaan, että se mahdollistaa kirjastojen toiminnan myös digitaalisessa ympäristössä.

Millaisena näette oman tai edustamanne tahon roolin kulttuuripoliittisen selonteon toimeenpanossa?

Kansalliskirjasto vastaa julkaistun kulttuuriperinnön tallentamisesta ja sen tarjoamisesta kaikkien käyttöön mahdollisimman avoimesti, mutta tekijänoikeuksia kunnioittaen. Kansalliskirjasto on myös kirjasto- ja kulttuuriperintöpalveluiden digitaalisen infrastruktuurin tarjoaja ja kehittäjä. Kansalliskirjasto toimii kulttuurin perustan tulevaisuuskestävyyden vahvistajana kehittämällä digitaalisia alustoja ja työkaluja, joita myös muut organisaatiot voivat hyödyntää. Kansalliskirjaston palvelut tarjoavat ajantasaisia digitaalisia ratkaisuja ja asiantuntemusta kirjasto- ja kulttuuriperintöorganisaatioille ja niiden sidosryhmille sekä fasilitoivat yhteistyötä eri toimijoiden kesken.

Kansalliskirjasto kehittää valmiuksiaan tukea kulttuuriaineistoa hyödyntäviä uusia tutkimusmenetelmiä sekä aineistojen hyödyntämistä yritystoiminnassa.

Kansalliskirjaston tarjoamat valtakunnalliset digitaaliset palvelut muodostavat yhdessä merkittävän ja yhteentoimivan infrastruktuurin digitaalisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön tarjoamiseksi ja kaikkien kansalaisten kulttuuriin liittyvien oikeuksien toteutumiseksi. Jo olemassa olevan infrastruktuurin ja yhteisten palveluiden kehittäminen ja uusien ratkaisujen innovointi on vastaisuudessakin Kansalliskirjastolle luonteva rooli.